**„ZAWIEDZIONE NADZIEJE” — OCZEKIWANIA POLITYCZNE
I DZIAŁALNOŚĆ PIERWSZEGO PARLAMENTU
WIELKIEJ RUMUNII (1919–1920)**

**“DEFEATED HOPE” — POLITICAL EXPECTATIONS AND THE ACTIVITY
OF THE FIRST PARLIAMENT OF GRAND ROMANIA (1919–1920)**

For Romania, 1918 above all meant the implementation of the national unification program. As a result of a favourable and unique coincidence, Romania emerged victorious from the *de facto* already lost war, thanks to which the land that had previously belonged to the Austro-Hungarian Empire and Russia was incorporated to the Old Kingdom. The significant enlargement of the country's territory and the events that had taken place during the war were a perfect pretext to carry out radical changes in the Romanian parliamentary system. In the unique atmosphere of consensus new common rules for the whole country were introduced (universal elections to the Chamber of Deputies and Senate, the principle of equality of the vote), at the same time allowing some certain — sometimes quite significant — changes reflecting local diversities, usually referring to previous electoral regulations. The change in the manner of electing the parliament as well as the membership therein of politicians from the incorporated areas gave hope for improving the condition of political and civic culture in Romania. Unfortunately, politicians who appeared in the Romanian system began to adapt to the old system and old political culture instead of adapting them to their needs and thus changing them.

Słowa kluczowe: Rumunia, parlament, system wyborczy

Key words: Romania, parliament, electoral system

* **Prof. nadzw., dr hab. Andrzej Dubicki**, Uniwersytet Łódzki, Wydział Studiów Międzynarodowych i Politologicznych, Katedra Teorii Polityki i Myśli Politycznej, dubikus12@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-9949-210X>

I. PARLAMENT RUMUŃSKI PRZED WIELKĄ WOJNĄ

Parlament rumuński ostatecznie ukształtował się w formie bikameralnej na mocy postanowień konstytucji 1866 r. Przyjęta wówczas dwuizbowość była novum w rumuńskiej rzeczywistości politycznej. Dotąd funkcjonujące (od 1830 r.) zgromadzenia były jednoizbowe, tak też funkcjonował pierwszy parlament zjednoczonej Rumunii (od 1861 r.). Senat utworzono dopiero w 1864 r. *de facto* jako element zamachu stanu przeprowadzonego przez księcia Aleksandra Jana Cuzę. Obydwie izby zostały w konsekwencji utrzymane w przyjętej 1 lipca 1866 r. konstytucji. Zgodnie z jej zasadami parlament rumuński był wyłaniany w wyborach kurialnych, z uprzywilejowaniem najbogatszej warstwy społeczeństwa. O ile prawo wyboru do Izby Deputowanych było stosunkowo szerokie, choć zwłaszcza na wsi ograniczone, głównie przez wprowadzenie zasady głosowania pośredniego, to udział w wyborach do Senatu był obwarowany wieloma cenzusami, tak że nawet w II połowie XIX w. nie miały one żadnych znamion powszechności.

Ordynacja wyborcza została znowelizowana w 1884 r., natomiast nie usunięto wtedy licznych cenzusów, zwłaszcza w wyborach senackich, nie zlikwidowano też pośredniego wyboru na obszarach wiejskich. Z tego powodu rumuńskie zasady wyborcze były już na przełomie XIX i XX w. postrzegane jako anachroniczne i nieprzystające do realiów epoki. Rumuńscy politycy zdawali sobie sprawę z tego stanu rzeczy, jednak koniecznych reform nie przeprowadzano przede wszystkim z uwagi na dość skomplikowaną procedurę wymagającą zmian w ustawie zasadniczej, a także obaw co do stanu kultury politycznej społeczeństwa.

Wprowadzenie zasady głosowania równego w 1917 r.¹ było dopełnieniem rozpoczętej tuż przed wybuchem I wojny światowej dyskusji na temat niezbędnych przemian w procesie unowocześnienia państwa rumuńskiego. Zaawansowane dyskusje wewnątrz- i międzypartyjne na ten temat zostały zawieszone po wybuchu wojny w 1914 r., mimo że Rumunia formalnie ogłosiła neutralność². Uznano wtedy, że gorące dyskusje na temat zachowania neutralności lub ewentualnego przyłączenia się do jednej ze stron walczących nie sprzyjają spokojnej i merytorycznej dyskusji w sprawie modyfikacji prawa wyborczego. W związku z tym zdecydowano się ją odroczyć do okresu powojennego. Jednak rozwój sytuacji politycznej i wojennej nie przebiegał do końca według założeń polityków rumuńskich i ostatecznie Rumunia wystąpiła w 1916 r. jako koalicjant ententy. W obliczu klęski poniesionej w kampanii 1916 r.³ zdecydowano się na wznowienie dyskusji o niezbędnych reformach. Było to konieczne z uwagi na zdobycie społecznego poparcia potrzebnego do kontynuacji wojny. Obawiano się także wpływu rosyjskiej rewolucji lutowej na nastroje w wojsku. Pierwszą zapowiedzią przygotowania pakietu zmian był manifest króla Ferdynanda z 23 marca (5 kwietnia) 1917 r., w którym zapowiedziano przyznanie ziemi chłopom walczącym w armii rumuńskiej, a wszystkim warstwom dotąd upośledzonym politycznie „wielki udział w życiu publicznym”⁴. Choć manifest królewski nie stanowił jeszcze zbioru konkretnych rozwiązań i kwestię wprowadzenia w życie niezbędnych reform konkludował raczej mgliście, to jednak rozpoczął on okres gorączkowych debat w parlamencie rumuńskim, obradującym wówczas w Jassach.

Ostatecznie po długich debatach, w których opozycja podnosiła także aspekt niepełnego składu Komisji Konstytucyjnej (z której część członków z 1914 r. zmarła, a część znajdowała się na terenie Wołoszczyzny, okupowanej przez państwa centralne), Izba Deputowanych przegłosowała 14 czerwca 1917 r. proponowane zmiany

¹ W literaturze przedmiotu często można spotkać odniesienie do postulatu walki o powszechne prawo wyborcze. Nie jest to jednak ściśle określenie. Prawo takie *de facto* istniało w odniesieniu do Izby Deputowanych po reformie ordynacji wyborczej w 1884 r., kiedy to znacząco obniżono wymagania dotyczące cenzusu majątkowego. Natomiast nadal nie było to prawo równe, lecz kurialne, znacznie upośledzające politycznie najuboższe warstwy społeczne.

² Ș. Rădulescu-Zoner [i in.], *Istoria Partidului Național Liberal*, București 2000, s. 162.

³ A. Dubicki, *Kampania letnia na froncie rumuńskim w 1917 roku*, Zabrze 2010, s. 32–43; *România în anii primului război mondial*, t. I, București 1987, s. 267–557.

⁴ S. Radu, *Modernizarea sistemului electoral din România*, Iași 2005, s. 151.

konstytucyjne, w tym reformę rolną oraz wprowadzenie zasady równego i powszechnego prawa wyborczego⁵. Król wspomniane zmiany zatwierdził 19 lipca 1917 r.

Po raz kolejny kwestia ordynacji wyborczej, a co za tym idzie — przyszłego składu parlamentu, stała się aktualna w końcu 1918 r. Wtedy w wyniku zwycięskiej wojny (jako koalicjanta ententy) do Rumunii przyłączono obszary znajdujące się dotąd w składzie Austro-Węgier oraz Rosji. Oznaczało to, że do Rumunii należały obszary, na których funkcjonowały dotąd trzy różne ordynacje wyborcze. Okoliczność ta miała istotny pozytywny aspekt wpływający na praktykę stanowienia prawa. Wynikało to z faktu wejścia do rumuńskiego systemu partyjnego polityków z Transylwanii i Bukowiny, a więc mających już pewne doświadczenie związane z funkcjonowaniem w ramach powszechnego i równego prawa wyborczego⁶. Od razu wyznaczało to pewną „wartość minimalną” dla nowych propozycji politycznych, które niosły ze sobą atrakcyjne treści także dla nich polityków.

II. ZASADY WYBORCZE OPRACOWANE NA PRZEŁOMIE 1918/1919 ROKU

Pierwsza tymczasowa ordynacja wyborcza dostosowująca praktykę wyborczą do poprawionej już konstytucji została przedstawiona 16 listopada 1918 r. przez rząd generała Constantina Coandy, a 22 grudnia 1918 r. następny rząd Iona (Ionela) I.C. Brătianu wprowadził do niej kolejne poprawki. Nowa ordynacja wyborcza była wzorowana na rozwiązaniach belgijskich i zakładała wprowadzenie proporcjonalności w obliczaniu przydziału mandatów zgodnie z metodą d'Hondta⁷. Miało to ułatwić budowę na terenie Rumunii systemu wielopartyjnego i w domyśle ułatwić integrację całego kraju. Praktyka miała jednak okazać się zupełnie inna.

Potwierdzono ustalenia konstytucyjne, czyli zasady: obowiązkowości⁸, równości, bezpośredniości, tajności, proporcjonalności i powszechności. W tej ostatniej kwestii dla wszystkich mężczyzn, którzy ukończyli 21 lat w przypadku głosowania do Izby Deputowanych, a w przypadku izby wyższej cenzus wieku ustalono na 40 lat. Okręgi wyborcze zgodnie z ordynacją wyborczą miały być ustalane na podstawie liczby ludności zamieszkującej dany okręg administracyjny, gdzie w przypadku Izby Deputowanych

⁵ Wspomniana poprawka została przegłosowana stosunkowo dużą przewagą głosów: 135 do 14 w Izbie Deputowanych i 79 do 5 w Senacie. *Ibidem*, s. 153.

⁶ To odniesienie jest aktualne przede wszystkim dla obszaru Bukowiny, gdzie od 1907 r., a *de facto* od 1896 r. funkcjonowało powszechne prawo wyborcze. W przypadku dawnych terenów węgierskich sprawa była bardziej skomplikowana. S. Starzyński, *Nowa ustawa wyborcza*, „Przegląd Prawa i Administracji. Rozprawy i Zapiski Literackie” 1907, nr XXXII, s. 287–300, 432–450.

⁷ Wynikało z tego domniemane uprzywilejowanie dla największych partii politycznych w kraju. Na temat konsekwencji stosowania tej metody dla systemu partyjnego porównaj uwagi: D.A. Nohlen, *Prawo wyborcze i system partyjny. O teorii systemów wyborczych*, Warszawa 2004, s. 104. Autor ten uznaje metodę d'Hondta za w najmniejszym stopniu zniekształcającą wolę wyborców. To także korespondowało z twierdzeniem Arrowa, który wskazał na niemożność zbudowania systemu wyborczego idealnie odwzorowującego wolę wyborców.

⁸ W przypadku nieuzasadnionej nieobecności na wyborach można było nałożyć na niedoszedłego wyborcę karę administracyjną w wysokości od 20 do 500 lei; S. Radu, *op. cit.*, s. 182.

jeden przedstawiciel miał przypadać na 30 tys. mieszkańców, natomiast dodatkowy deputowany przypadał na każde 20 tys. mieszkańców. W przypadku Senatu jeden senator miał być wybierany w okręgu liczącym 70 tys. mieszkańców, natomiast dodatkowy mandat przypadał na każde dodatkowe 47 tys. mieszkańców. Łącznie w całym kraju do podziału było 539 mandatów w Izbie Deputowanych i 216 w Senacie. Taka konstrukcja parlamentu doprowadziła zgodnie z oczekiwaniami do jego rozdrobnienia i do stosunkowo licznej reprezentacji mniejszości narodowych. Była on konieczna do wykazania „dobrej woli” w kontekście prowadzonych w 1919 r. rozmów pokojowych w Paryżu. Po ich zakończeniu, w kolejnych wyborach w 1920 r. liczbę deputowanych zmniejszono, znacznie redukując w ten sposób reprezentację mniejszości. Należy jednak zaznaczyć, że wspomniana ordynacja wyborcza była stosowana jedynie w Starym Królestwie (Mołdawia i Wołoszczyzna) oraz w Besarabii, w pozostałych częściach kraju miały obowiązywać inne ordynacje, często odzwierciedlające lokalną specyfikę, względnie lokalne zwyczaje polityczne.

Terytorium Bukowiny, które należało uprzednio do Austrii, miało już doświadczenia z wyborami równymi i powszechnymi. Tutaj zgodnie z ustawą z 26 sierpnia 1919 r. wybory miały być przeprowadzone na podstawie zasad powszechności, równości, bezpośredniości i tajności. Nie zapomniano także o zasadzie obowiązkowości wyborów. Wybory miały odbywać się na zasadzie większościowej, a z każdego okręgu miano wybrać senatora i deputowanego, jedynie w Czerniowcach wybierano trzech deputowanych zgodnie z zasadami proporcjonalności. Była to więc ordynacja mieszana, w dużym stopniu powtarzająca zasady wynikające z austriackiej ustawy wyborczej z 1907 r. (tzw. ustawy Becka)⁹. Na Bukowinie wybierano w głosowaniu powszechnym 26 deputowanych (23 w okręgach jednomandatowych a trzech w okręgu wielomandatowym) oraz 12 senatorów¹⁰. Do kategorii osób pozbawionych prawa głosu dołączono także tych, którzy popełnili w przeszłości akty wrogie wobec państwa lub narodu rumuńskiego. Osoby które nie przyjęły bądź zrzekły się rumuńskiego obywatelstwa, osoby które nie złożyły przysięgi na wierność Rumunii oraz osoby pozbawione praw politycznych również zostały pozbawione możliwości oddania głosu.

Organizacja wyborów miała przebiegać nieco inaczej niż w Starym Królestwie, tu zapowiedziano utworzenie jednej, centralnej komisji wyborczej, która miała dokonywać wszystkich niezbędnych operacji wyborczych. Nieco inaczej też miała wyglądać procedura głosowania. Każda lista wyborcza powinna być wydrukowana na papierze w innym kolorze. Listy niechciane powinny być pozostawione w specjalnej urnie umieszczonej w kabinie do głosowania, natomiast lista na którą wyborca zdecydował się oddać głos, powinna zostać umieszczona w kopercie i oddana przewodniczącemu komisji wyborczej, który wrzucał ją do właściwej urny wyborczej. Certyfikat wyborczy miał być ostemplowany i zwrócony wyborcy do ewentualnego późniejszego balotażu.

⁹ O ustawie Becka *vide* szerzej S. Starzyński, *op. cit.*, s. 287–300, 432–450.

¹⁰ Dla Bukowiny przewidziana była jeszcze pewna liczba miejsc w Senacie pochodząca z mianowania. I. Mamina, *Monarhia constituțională în România. Enciclopedie politica 1866–1938*, București 2000, s. 61.

Było to o tyle istotne, że na Bukowinie w wypadku gdyby żaden z kandydatów nie uzyskał większości bezwzględnej (50% głosów + 1), należało przeprowadzić drugą turę wyborów między dwoma kandydatami, którzy uzyskali największą liczbę głosów. Jeżeli okazałoby się, że obaj uzyskali w drugiej turze tę samą liczbę głosów, wtedy o przydziale mandatów miało zdecydować losowanie. W przypadku Czerniowców, podobnie jak w Starym Królestwie mandaty przysługujące w okręgu miejskim w wyborach do izby niższej miały być dzielone metodą d'Hondta¹¹. Wspomniane zasady utrzymano w mocy na Bukowinie do 1926 r.¹²

Także i kolejna ze świeżo przyłączonych do Rumunii w 1918 r. prowincji — Transylwania — otrzymała własną ordynację wyborczą. Było to efektem swego rodzaju porozumienia między elitami politycznymi Siedmiogrodu a rządzącymi Starym Królestwem. Siedmiogrodzianie chcieli zachować w ramach państwa rumuńskiego pewną dozę niezależności, dlatego dążyli do wypracowania przez Wielką Radę Narodową (organ zarządzający *quasi*-autonomiczną Transylwanią do początku 1920 r.) własnej ordynacji wyborczej. Pierwotnie chciano nawet wprowadzić możliwość głosowania dla kobiet, przy dość niskim cenzusie wieku — 21 lat dla obu płci. Ostatecznie nie zdecydowano się jednak na tak znaczące odstępstwo. Ordynację wyborczą z ramienia Wielkiej Rady Narodowej [dalej: WRN]¹³ opracował Ion Suciu, który przedłożył stosowny projekt 7 czerwca 1919 r. Ordynacja została ostatecznie zaakceptowana przez WRN 6 sierpnia 1919 r., a ogłoszona dekretem królewskim z 24 sierpnia 1919 r. Projekt bazowy pochodzący ze Starego Królestwa został poddany dość dużej krytyce, zwłaszcza przez Alexandru Vaidę Voievoda, który uważał, że zasada, że jeden deputowany przypada na 30 tys. mieszkańców, doprowadzi do zbytniego rozdrobnienia parlamentu — a co za tym idzie — do zagrożenia płynności jego prac. Polityk transylwański postulował podwyższenie tej proporcji do 1 na 50 000, jednak nie uzyskano na to zgody Bukaresztu.

Prawo głosu przyznano na zasadzie głosowania powszechnego, równego, bezpośredniego i tajnego wszystkim, którzy ukończyli 21 lat, mieli wcześniej obywatelstwo węgierskie lub przed 1 stycznia 1914 r. zamieszkiwali w Transylwanii. Prawa głosu w Siedmiogrodzie nie mieli żołnierze i żandarmi w służbie czynnej. Jeden mandat senatorski przysługiwał Uniwersytetowi w Klużu, gdzie senatora mieli wybierać profesorowie tej uczelni. Ponadto z urzędu do Senatu mieli wchodzić metropolici i biskupi Kościoła prawosławnego, biskupi Kościoła grecko-katolickiego (tylko z Siedmiogrodu) oraz zwierzchnicy lokalni Kościoła luterańskiego i unitariańskiego, pod warunkiem złożenia przysięgi na wierność Rumunii. Bierne prawo wyborcze przysługiwało każdemu,

¹¹ Była to nowość, wynikająca z faktu przyznania Czerniowcom 3 mandatów. W czasach austriackich miasto delegowało jednego deputowanego. S. Radu, *op. cit.*, s. 165.

¹² W omawianym okresie Polonia bukowińska w kadencji 1919–1920 była reprezentowana w Izbie Deputowanych przez Stanisława Kwiatkowskiego, w następnych kadencjach parlamentu Polacy nie byli już reprezentowani w Izbie Deputowanych, D. Hrenciuc, *Integrarea polonezilor bucovinieni în Regatul României Mari. Perspectiva Național-Liberală (1918–1928)*, [w:] *Rumuni i Polacy w Europie. Historia i dzień dzisiejszy*, red. S. Iachimovschi, E. Wieruszewska, Suceava 2006, s. 197.

¹³ Był to organ odgrywający faktycznie rolę lokalnego parlamentu, funkcjonujący w latach 1918–1920.

kto miał czynne prawo wyborcze, ukończył 25 lat i zamieszkiwał na stałe w Rumunii. Z głosowania wyłączano osoby prawomocnie skazane wyrokiem sądu.

Jeżeli chodzi o podział mandatów, to zdecydowano się na zastosowanie metody mieszanej, gdzie w każdym okręgu wyborczym miano wybierać jednego deputowanego, wyjątkiem miały być miasta okręgowe, gdzie miano wybierać dwóch deputowanych na zasadzie proporcjonalnej.

III. WALKA POLITYCZNA POPRZEDZAJĄCA WYBORY W LISTOPADZIE 1919 R.

Rozpoczęcie zapowiedzianych w czasie wojny reform nastąpiło już wkrótce po oswobodzeniu kraju od wojsk okupacyjnych, właściwie wraz z obaleniem rządu Alexandru Marghilomana¹⁴. Pierwszym elementem wprowadzania obiecanych zmian, które zgodnie z umową z czasów wojny musiały zostać zatwierdzone przez nowy parlament, było przeprowadzenie akcji uświadamiającej program reform wśród mieszkańców dużych miast w ramach specjalnych kursów organizowanych przez rządzącą Partidul Național Liberal [dalej: PNL, Partia Narodowo-Liberalna]. Ponadto nowe reformy (i decydującą w ich zatwierdzeniu rolę PNL) szeroko zachwalały periodyki partyjne: „Viitorul” czy „Înfrățirea”. Oprócz wydawnictw stałych powstawały także druki ulotne, które miały dotrzeć do jak największej liczby wyborców. Tradycyjnie wydano także 19 listopada (2 grudnia) 1918 r. „Manifest do wyborców”, w którym jeszcze raz zapowiedziano rychłe wprowadzenie reform w życie. Oprócz już właściwie przesądzonych zmian w rolnictwie i prawie wyborczym zapowiedziano także spełnienie postulatów socjalnych, takich jak: ośmiogodzinny dzień pracy, wprowadzenie płacy minimalnej, umowy zbiorowe, specjalne ustawodawstwo pracy dla kobiet i młodocianych. Zapowiedziano także tworzenie robotniczych kas kredytowych, poprawę systemu ubezpieczeń społecznych oraz swobodę zakładania związków zawodowych¹⁵. Analizując założenia wspomnianego programu, należy zastanowić się nad najbardziej prozaicznym problemem, mianowicie realnością wprowadzenia wspomnianych postulatów. O ile rzeczywiście ustanowienie ośmiogodzinnego dnia pracy raczej nie było zagrożeniem dla ekonomii narodowej, a nawet mogło jej pomóc poprzez tworzenie nowych miejsc pracy dla zdemobilizowanych żołnierzy, o tyle pozostała część programu była raczej mało realna w warunkach powojennych z uwagi na brak środków finansowych w rumuńskim budżecie.

Wydaje się, że w tym wypadku decydenci PNL liczyli, podobnie zresztą jak i Francuzi, na to, że koszty niezbędnych reform zostaną pokryte przez wpływy z reparacji wojennych uzyskanych od stron pokonanych w wojnie. Przyszłość miała pokazać, że wspomniane rachuby były iluzoryczne. Swoistym novum w programie liberałów było określenie minimalnej powierzchni ziemi, jaka powinna być wywłaszczona w wyniku reformy rolnej — określono ją dość optymistycznie na dwa miliony hektarów¹⁶. Środki

¹⁴ K. Hitchins, *Ion I.C. Brătianu*, London 2011, s. 133.

¹⁵ M. Mușat, I. Ardeleanu, *Viața politică în România 1918–1921*, București 1976, s. 101; Gh. Sbârna, *Partidele politice din România 1918–1940. Programe și orientări doctrinale*, București 2001, s. 53–55.

¹⁶ *Ibidem*, s. 53.

na realizację programu miały pochodzić m.in. z reformy fiskalnej, w ramach której zapowiedziano wprowadzenie progresywnych zasad opodatkowania. Warto zauważyć, że ten postulat był obecny w programach wszystkich partii politycznych. Można to uznać za wyznacznik przestarzałości dotychczasowego systemu podatkowego opartego głównie na podatkach pośrednich. Nie spełniał on już swych funkcji fiskalnych. Istotnym elementem w warunkach rumuńskich, o którym wspomniano prawdopodobnie także z uwagi na sytuację międzynarodową, było zapewnienie, że Żydzi zamieszkujący nowo przyłączone tereny również będą się cieszyć pełnią praw obywatelskich, pod warunkiem przyjęcia przez nich obywatelstwa rumuńskiego¹⁷.

Reforma rolna była przedstawiana w oficjalnej propagandzie PNL jako element niezbędny, mający podkreślić chęć utrzymania w Rumunii harmonii społecznej, miała być przeprowadzona z poszanowaniem zapisanej w konstytucji zasady własności, co potencjalnie mogło przekonać wyborców z nowo przyłączonych części kraju o tym, że jest to partia praworządna akceptująca podstawowe zasady prawne.

Problemem było ustalenie daty wyborów. W tej kwestii ścierały się rozbieżne interesy głównych partii w systemie rumuńskim. Partiom działającym w Starym Królestwie (w tym głównie PNL) chodziło o maksymalne odroczenie aktu wyborczego z uwagi na potrzebę budowy własnej organizacji partyjnej na terenach przyłączonych. Z tego samego powodu partiom regionalnym zależało na jak najszybszych wyborach, gdyż dzięki temu mogły one liczyć na silne umocowanie się w przyszłym parlamencie i prowadzenie dalszych rozmów o ewentualnych fuzjach partyjnych z pozycji uprzywilejowanej. Dodatkowo niepomyślne dla PNL wiadomości nadchodziły z Paryża, gdzie sugerowano, że dalsze odwlekanie wyborów w Rumunii będzie niemile widziane przez pozostałe państwa europejskie. Było to o tyle niebezpieczne, że negocjowano wówczas traktaty pokojowe z Austrią i Węgrami, którymi Rumunia była żywotnie zainteresowana. Życieliwe spojrzenie mocarstw zachodnich było Rumunii w tym wypadku bardzo potrzebne, zwłaszcza w kontekście międzynarodowego uznania granic Wielkiej Rumunii.

Ostatecznie rząd PNL podał się do dymisji 10 września 1919 r., oficjalnie z powodu niezgody na warunki traktatu pokojowego z Austrią zawierającego klauzule obciążające finansowo Rumunię jako kraju sukcesyjnego wobec Austro-Węgier. Dodatkowym punktem spornym okazał się „mały traktat wersalski”, na przyjęcie którego Rumunia się nie zgadzała, argumentując, że byłaby *de facto* jedynym krajem walczącym po stronie zwycięskiej w Wielkiej Wojnie, na terenie którego obowiązywałyby te zasady, szczególnie istotne wobec położenia Węgrów w Siedmiogrodzie¹⁸.

Nowy rząd został utworzony po dwóch tygodniach gorączkowych negocjacji, był to rząd techniczny, na czele którego stanął gen. Artur Văitoianu. Jego zadaniem było

¹⁷ Zapewniał to już dekret królewski z 29 grudnia 1918 r., później zapewnienia te zostały potwierdzone przez ustawę z 24 maja 1919 r. S. Wędkiewicz, *Rumunia po wojnie*, Warszawa 1923, s. 8.

¹⁸ Trzeba pamiętać, że na terenie Serbii wspomniany układ nie miał zastosowania. *Confer România în anii primului război mondial*, t. 2, București 1987, s. 730–731; *vide* szerzej A. Dubicki, *Działalność Nicolae Titulescu na rzecz rozwiązania sporu rumuńsko-węgierskiego w kwestii optantów*; [w:] *Współcześni historycy polscy o Rumunii*, Toruń 2009, s. 172–194.

przygotowanie wyborów i zawarcie traktatu pokojowego z Austrią. Rzeczą znaną było, że żadna z liczących się sił politycznych nie chciała znaleźć się w tym momencie na czele rządu, licząc się z tym, że negatywne wrażenie, jakie pozostanie po zawarciu traktatu z Austrią, pograży sygnatariusza pokoju tak, że nawet zwyczajowy w Rumunii „bonus” w postaci organizacji wyborów nie pozwoli na pozostanie przy władzy. W tej sytuacji decyzja o utworzeniu rządu technicznego była najlepszym rozwiązaniem, jednak posiadał on zaplecze polityczne w postaci PNL powiązanej z dworem królewskim.

Przed wyborami, których data została ostatecznie ustalona na 3 i 4 listopada 1919 r., rząd pod wpływem pozostałych partii politycznych musiał zmienić ustawę o stanie wyjątkowym, który po wojnie nadal obowiązywał w Rumunii. Zastąpiono cenzurę prewencyjną cenzurą represyjną, utrzymując nadal restrykcyjne zarządzenie o zgromadzeniach, które w praktyce utrudniało prowadzenie agitacji wyborczej. W przededniu wyborów ziszczyły się obawy konserwatystów, którzy przed 1914 r. twierdzili, że wprowadzenie głosowania powszechnego właściwie nic nie zmieni w rumuńskim życiu politycznym, bowiem i tak będzie dochodziło do manipulacji wyborczych, tyle że tym razem ich skala będzie większa.

O zagrożeniu wynikającym z tak przeprowadzonych wyborów świadczyło wycofanie list wyborczych przez najważniejsze siły opozycyjne wobec liberałów — Ligę Ludu oraz PCD Take Ionescu¹⁹. Do tego kroku doszło pomimo osobistej interwencji królewskiej 28 października 1919 r. Król ostro napomniął ówczesnego premiera gen. Artura Vătoianu i zasugerował podjęcie zdecydowanych kroków przeciw nadużyciom wyborczym²⁰. W tych okolicznościach doszło do przewartościowania sił politycznych, bowiem partią, która w wyniku wyborów jako pierwsza przełamała dotychczasowy monopol konserwatystów i liberałów na sprawowanie władzy w Rumunii, była Partidul Național Român [dalej: PNR, Narodowa Partia Rumuńska], wywodząca się z Siedmiogrodu. Jej początki sięgały 1869 r., natomiast w swojej finalnej formie działała od 1881 r., będąc właściwie współczesną obu „partiom historycznym”. Należy jednak pamiętać, że do 1918 r. działała ona w węgierskim systemie politycznym, co w konsekwencji wpłynęło na zakres jej oddziaływania w nowej rzeczywistości. Wśród jej czołowych członków znajdowali się Iuliu Maniu²¹, Alexandru Vaida Voievod²²,

¹⁹ C.I. Stan, *Regele Ferdinand I „Întregitorul”*, București 2003, s. 157.

²⁰ *Ibidem*, s. 159.

²¹ I. Maniu (1873–1953), polityk siedmiogrodzki związany początkowo z PNR, później jeden z liderów PNT. Premier w latach 1928–1930 i 1932–1933. W okresie rządów króla Karola II nie sprawował funkcji państwowych z uwagi na uwikłanie w nadużycia gospodarcze („afera Skody”). Próbował powrócić do polityki w 1937 r. Po 1940 r. w opozycji wobec marszałka Antonescu. Po 1944 r. lider odrodzonej PNT, w 1947 r. aresztowany przez komunistów i skazany na dożywotnie więzienie. WR [W. Roszkowski], *Iuliu Maniu*, [w:] *Słownik biograficzny Europy Środkowo-Wschodniej XX wieku*, red. W. Roszkowski i J. Kofmann, Warszawa 2004, s. 786–787.

²² A. Vaida Voievod, (1872–1950), polityk wywodzący się z Siedmiogrodu, związany z PNR, PNT i FR, jeden z najbliższych współpracowników I. Maniu w latach dwudziestych XX w., później odszedł z PNT i założył własną partię Frontul Românesc. Po 1930 r. opowiadał się za współpracą z królem Karolem II. FA [F. Anghel], TD [T. Dubicki], *Alexandru Vaida-Voievod*, [w:] *Słownik...*, s. 1342–1343.

Vasile Goldiș²³, Aurel Vlad²⁴, a więc politycy, którzy po 1918 r. zaczęli odgrywać znaczącą rolę w Wielkiej Rumunii. PNR odegrała także kluczową rolę w procesie przygotowania unii Siedmiogrodu z Rumunią, która stała się faktem 1 grudnia 1918 r. na mocy decyzji Wielkiego Zgromadzenia Narodowego w Alba Iulia. Był to największy sukces partii w jej dotychczasowej działalności, zwłaszcza że w powołanej w Siedmiogrodzie Wielkiej Radzie Narodowej Rumuńskiej, będącej w okresie przejściowym *de facto* parlamentem Transylwanii, PNR posiadała absolutną większość. Było to istotne, ponieważ zgodnie z dekretem królewskim z 11 grudnia 1918 r. Transylwania w okresie przejściowym otrzymała status autonomiczny²⁵. W tym samym dekreście król sugerował, aby priorytet w pracach legislacyjnych został przyznany przygotowaniu reformy rolnej i reformie wyborczej w Siedmiogrodzie. Wspomniane gremium działało do kwietnia 1920 r., czyli do momentu realnego połączenia z resztą Rumunii.

Należy podkreślić, że powodem nadania statusu autonomicznego Siedmiogrodowi były przede wszystkim obawy polityków siedmiogrodzkich przed dominującym wcześniej w Rumunii autorytarnym modelem sprawowania władzy przez Iona I.C. Brătianu i PNL. Okres autonomii miał dać czas politykom transylwańskim na przystosowanie się do standardów rumuńskich, tak aby PNL, jedyna wówczas licząca się siła polityczna w Starym Królestwie, nie zdominowała od razu politycznie Transylwanię²⁶.

Drugą reformą ogłoszoną w Transylwanii była reforma wyborcza, której zasady ogłoszono 1 sierpnia 1919 r. W swych ogólnych założeniach bazowała ona na rozwiązaniach przyjętych pod koniec 1918 r. dla Starego Królestwa i Bukowiny, aczkolwiek występowało kilka lokalnych różnic odróżniających Transylwanię od reszty kraju. Przede wszystkim zdecydowano się na przyjęcie ordynacji większościowej na całym obszarze objętym tą ustawą. Ponadto zadekretowano, że w przypadku zgłoszenia w danym okręgu tylko jednego kandydata będzie on wybrany przez aklamację. W sposób oczywisty oba warunki sprzyjały nadużyciom i stosowaniu gerrymanderingu (manipulowanie granicami okręgów wyborczych). Było to zresztą zgodne z poglądami I. Maniu, jednego z czołowych działaczy PNR, który wprost stwierdził: „Zależy nam byśmy w konstytuancie zasiedli zjednoczeni i w jak największej liczbie”²⁷. Stępienie w ten sposób ostrza zapowiadanych reform, a także słaba skuteczność w egzekwowaniu założeń reformy rolnej spowodowały powstanie pewnych grup rozłamowych w PNR. Łączyły one zwolenników lewego skrzydła partii i związane były z ruchem chłopskim. Drugim powodem do

²³ V. Goldiș (1862–1934), polityk rumuński związany z PNR, wydawca gazety „Românul” oficjalnego periodyku tej partii. Po 1918 r. oddala się politycznie od głównego nurtu PNR reprezentowanego przez Maniu i Vaidę Voievodę. W 1926 r. nie aprobował fuzji PNR z PT. Wraz z grupą wiernych zwolenników starał się utrzymać PNR przy życiu.

²⁴ A. Vlad (1875–1953), polityk związany początkowo z PNR, później z PNT, minister finansów w latach 1919–1920, odpowiadał także za finanse w Radzie Zarządzającej Transylwanii.

²⁵ I. Scurtu, Th. Stănescu-Stanciu, G.M. Scurtu, *Istoria Românilor între anii 1918–1940*, <<http://ebooks.unibuc.ro/istorie/istorie1918-1940/1-3.htm>>, dostęp 10 III 2018.

²⁶ I. Țiu, *Controversă/A vrut Iuliu Maniu autonomia Ardealului?*, <<http://www.jurnalul.ro/special/controversa-a-vrut-iuliu-maniu-autonomia-ardealului-139672.htm>>, dostęp 23 II 2018.

²⁷ M. Mușat, I. Ardeleanu, *op. cit.*, s. 151.

rozłamu w PNR była fronda działaczy z Banatu niezadowolonych z marginalnej roli jaką odgrywali oni w Wielkiej Radzie Narodowej. Stworzyli oni własną partię „Unii Narodowej”²⁸. W sposób naturalny wspomniane frakcje dążyły w kierunku partii działających w Starym Królestwie, a zwłaszcza w kierunku opozycyjnej na przełomie 1919 i 1920 r. Ligi Ludowej gen. Averescu. Współpraca ta miała też i inny aspekt, ważny dla polityków z Bukaresztu. Było nim załamanie się jedności politycznej reprezentantów Transylwanii, co osłabiało ich pozycję przetargową w rozmowach z rządem centralnym na temat utrzymania autonomii prowincji. Zjawisko to wystąpiło w pełnej jaskrawości po utracie władzy przez PNR w 1920 r.

Wyznaczenie wyborów na listopad 1919 r. spowodowało konieczność opracowania nowego programu politycznego PNR, w którym wskazano dwa główne punkty: kontynuację zjednoczenia narodowego przy odrzuceniu różnic lokalnych i rozwój sprawiedliwości społecznej²⁹. Pierwszym testem skuteczności nowych założeń ideowych były wybory parlamentarne, które w Transylwanii odbyły się na początku listopada 1919 r. Zgodnie z oczekiwaniami PNR otrzymała na tym terenie większość głosów — z 205 mandatów możliwych do uzyskania na terenie podległym Wielkiej Radzie Narodowej PNR uzyskała 199 z nich. 147 parlamentarzystów zostało wybranych przez „aklamację” bez uciekania się do formalnego aktu głosowania, ponieważ nie mieli oni żadnych kontrkandydatów, pozostali zostali wybrani przy stosunkowo dużej frekwencji wyborczej 68,92%³⁰. Oznaczało to praktycznie zwycięstwo w skali całego kraju, aczkolwiek jasne było, że do stworzenia rządu potrzebne będzie zawiązanie koalicji z innymi siłami politycznymi. W wyniku przeprowadzonych w dniach 2–4 listopada 1919 r. wyborów do Izby Deputowanych: PNR otrzymała 169 mandatów w Izbie, PNL — 103 mandaty, Partia Chłopska z Besarabii — 72 mandaty, Partidul Țăranesc (Partia Chłopska) — 61 mandatów, Partidul Național Democrat (Partia Narodowo-Demokratyczna) — 27 mandatów, Partidul Democrat al Unirii (Demokratyczna Partia Zjednoczenia) z Bukowiny — 20 mandatów, Partidul Conservator Progresist (Partia Konserwatywno-Postępowa) — 13 mandatów, Węgrzy — 8 mandatów, Sasi — 8 mandatów, Liga Poporului (Liga Ludu) — 7 mandatów, Partidul Socialist (socjaliści) — 7 mandatów, Szwabi — 6 mandatów, Partidul Țăranesc (Partia Chłopska) z Transylwanii — 4 mandaty, Unia Narodowa z Banatu — 4 mandaty. W wyborach do Senatu (7–9 listopada 1919 r.) PNR otrzymała 76 mandatów, PNL — 54 mandaty, Partia Chłopska z Besarabii — 35 mandatów, PȚ — 28 mandatów, PND — 9 mandatów, PDaU z Bukowiny — 7 mandatów, PCP — 4 mandaty, Szwabi — 3 mandaty³¹.

Wybory odbywały się w skomplikowanej sytuacji wewnętrznej. Sytuację przede wszystkim zaogniał proklamowany na dzień wyborczy strajk generalny. Nicolae Iorga

²⁸ A. Dragoescu, *Istoria Transilvaniei*, t. IV, Cluj-Napoca 1997, s. 112; <<https://profudeisto.wiki.spaces.com/file/view/v2c4.pdf>>, dostęp 25 II 2018.

²⁹ I. Scurtu, Th. Stănescu-Stanciu, G.M. Scurtu, *Istoria Românilor între anii 1918–1940*, <<http://ebooks.unibuc.ro/istorie/istorie1918-1940/4-6.htm>>, dostęp 10 III 2018.

³⁰ W Siedmiogrodzie były to wybory przeprowadzane jeszcze bez wymogu obowiązkowości, co będzie później charakteryzowało rumuński system wyborczy. M. Mușat, I. Ardeleanu, *Viața politică...*, s. 157.

³¹ I. Mamina, *op. cit.*, s. 257.

wspominał, że pomimo tego wybory przebiegały w miarę spokojnie, jednak w samym Bukareszcie zauważalne były pewne nadużycia wyborcze, zwłaszcza ze strony zwolenników PNL, która mimo to przegrała wybory³². Po ogłoszeniu wyników okazało się, że najlepszy rezultat osiągnęła PNR, która zwyciężyła właściwie w całej Transylwanii. Oznaczało to zupełnie nową sytuację polityczną w samej Rumunii, gdyż do władzy miała dojść partia i politycy dotąd pozostający poza dotychczasowym systemem politycznym i partyjnym. Politycy, którzy dotąd działali przede wszystkim w ramach systemu węgierskiego, czyli zaprawieni w działaniach opozycyjnych, również niemający większych doświadczeń w sprawowaniu władzy.

IV. KOALICJA „BLOKU PARLAMENTARNEGO” I NIESPEŁNIONE NADZIEJE

Rezultaty pierwszych powojennych wyborów były z pewnością zaskoczeniem, chociaż wydaje się, że należało się ich spodziewać. Związane było to z faktem, że żadna z partii politycznych nie wystawiła swych kandydatów w całym kraju, w związku z czym mało realne było liczenie na to, że któraś z nich zdobędzie większość niezbędna do samodzielnego rządzenia. Należało też pamiętać, że głównym zadaniem stawianym przed tym parlamentem była zmiana konstytucji. Z układu sił, jaki wytworzył się po wyborach, wynikało, że w celu stworzenia większości rządowej zwycięska partia musiała porozumieć się z siłami wywodzącymi się przynajmniej z dwóch części państwa rumuńskiego. Możliwy był także scenariusz, w którym partie reprezentujące Stare Królestwo zostałyby zepchnięte do opozycji.

Naturalnym kandydatem do objęcia rządów była PNR, zdobywczyni największej liczby mandatów. Szybko rozpoczęto rozmowy koalicyjne niezbędne do uzyskania wymaganej większości i już 25 listopada 1919 r. ogłoszono powstanie „Bloku Parlamentarnego” — koalicji pięciu partii reprezentujących (co istotne) właściwie wszystkie części Rumunii. W skład „Bloku” weszły: PNR, Demokratyczna Partia Zjednoczenia, Partia Chłopska i Partia Narodowo-Demokratyczna ze Starego Królestwa oraz Partia Chłopska z Besarabii. Przywódcy tych partii utworzyli komitet polityczny, którego zadaniem było opracowanie stosownego programu rządów oraz rozdzielenie stanowisk państwowych dla członków koalicji³³.

Nicolae Iorga podkreślał w swoich wspomnieniach, że już same rozmowy koalicyjne były swego rodzaju nowością w rumuńskim systemie politycznym i odbyły się w atmosferze tajemnicy w lokalu wynajmowanym przez przyszłego premiera. Iorga stwierdził, że dość trudno było wypracować stosowne porozumienie, ponieważ żadna ze stron nie chciała ustąpić ze swych pozycji³⁴. Szczególne problemy miało sprzątać porozumienie w kwestiach rolnych, gdzie umiarkowane pomysły I. Maniu starły się z bardziej radykalnymi wizjami Iona Mihalache, zwłaszcza że ten drugi jako przedstawiciel

³² N. Iorga, *Memorii*, t. II, București [b.r.w.], s. 260.

³³ E. Turdeanu, *Modern Romania. The achievement of national unity 1914–1920*, Los Angeles 1988, s. 120.

³⁴ N. Iorga, *Memorii*, t. II, s. 266–267.

nowej siły na arenie politycznej traktował postulaty własnej partii (PT) jako nienaruszalne — było to dla niego przecież swoiste „być albo nie być”³⁵. Zgodnie z wypracowanym porozumieniem przewodniczącym Izby Deputowanych został N. Iorga (PND), choć początkowo stanowisko to miał objąć Vasile Goldiș, a przewodniczącym Senatu został Paul Bujor. Nicolae Iorga w swoim przemówieniu po wyborze na przewodniczącego Izby Deputowanych zaapelował o przewyższenie partykularyzmów lokalnych i pracę deputowanych na rzecz Wielkiej Rumunii³⁶. Jednak sam wybór Iorgi na wspomniane stanowisko był wyraźnym odzwierciedleniem układów lokalnych, w których stanowisko premiera przypadło Siedmiogrodowi (Alexandru Vaida Voievod), przewodniczącego Izby Deputowanych — Wołoszczyźnie (N. Iorga)³⁷ przewodniczącego Senatu — Mołdawii (P. Bujor). Z ramienia koalicji stanowisko premiera objął 5 grudnia 1919 r. A. Vaida Voievod. W *exposé* przedstawił program polityczny swojego rządu, w którym zapowiedział, że będzie sprawował władzę w sposób demokratyczny, broniąc interesu narodowego. Stwierdził także, że obecny parlament posiada mandat do rewizji konstytucji. Zakomunikował także kontynuację reformy rolnej, w ramach której parcelacji miały podlegać także pastwiska oraz lasy, dotąd pomijane przy obliczaniu powierzchni majątków przeznaczonych do podziału. Zapowiedziano także reformę administracyjną oraz likwidację żandarmerii, źle kojarzącej się na wsi rumuńskiej, która miała być zastąpiona przez straż gminną podległą władzom lokalnym. Zamierzano przeprowadzić także niezbędną w nowych rumuńskich warunkach unifikację waluty. Istotne dla większości ludności miało być zniesienie podatków pośrednich, nałożonych na artykuły pierwszej potrzeby i zastąpienie ich przez podatek dochodowy progresywny. Kolejnym postulatem o niewątpliwym wydźwięku społecznym była zapowiedź „przyjrzenia się” majątkom uzyskanym w czasie wojny i konfiskata tych, które nie zostały zdobyte zgodnie z prawem. Postulaty społeczne były uzupełnione przez oświadczenie wprowadzenia prawa do zrzeszania się dla robotników, ustanowienie płacy minimalnej, ośmiogodzinnego dnia pracy, równej płacy za jednakową pracę, przewidywano także możliwość zawierania umów zbiorowych³⁸.

Pierwszym zadaniem nowego rządu było skonsolidowanie „Bloku Parlamentarnego”, bowiem brakowało wspólnego mianownika między partiami w nim uczestniczącymi. Z tego powodu Maniu próbował porozumieć się z Ligą Ludu gen. Averescu i uczynić jej przewodniczącym ministrem spraw wewnętrznych, co miało zapewnić „Błokowi” masowe poparcie, zwłaszcza w Starym Królestwie. Również gen. Averescu wiele sobie obiecywał po współpracy z PNR; szczególnie interesująca była dla niego możliwość zawiązania koalicji przeciwko PNL. Averescu, wchodząc do rządu,

³⁵ N. Iorga, *Supt trei Regi. Istorie a unei lupte pentru un ideal moral și național*, București 1999, s. 284.

³⁶ N. Iorga *Discursuri parlamentare*, vol. II, București 1940, s. 4.

³⁷ Formalnie można tę decyzję interpretować jako przyznanie stanowiska reprezentantowi Besarabii, bowiem Iorga w wyborach 1919 r. kandydował z okręgu Orhei (wschodnia Besarabia). P. Țurlea, *Nicolae Iorga în viața politică a României*, București 1991, s. 130.

³⁸ M. Nedelea, *Prim miniștri României Mari*, [b.m.w.] 1991, s. 27.

zyskiwał także możliwość pewnej kontroli nad gabinetem PNR, z czego skorzystał już po miesiącu, prowokując poprzez swoją dymisję 13 grudnia 1919 r. kryzys rządowy. Według świadectwa N. Iorgi dymisja Averescu nastąpiła po rozmowie, w której Iorga miał przestrzec generała przed jakimikolwiek próbami wprowadzenia dyktatury³⁹. Jednak wówczas udało się rządowi zażegnać niebezpieczeństwo upadku poprzez powołanie do rządu innych, również stosunkowo popularnych polityków: I. Mihalache, Aurela Vlada i dr. Nicolae Lupu⁴⁰. Odejście Averescu z rządu pokazało, że gabinet A. Vaidy Voievoda może mieć problemy z utrzymaniem się u władzy bez szerokiego poparcia społecznego. Z tego powodu zdecydowano się na przyspieszenie reform, które były zapowiedziane jeszcze przez poprzedni rząd PNL. Zniesiono stan wyjątkowy obowiązujący w Rumunii od 1916 r., zlikwidowano cenzurę, przeprowadzono demilitaryzację zakładów przemysłowych. Miało to pokazać ludności, że sytuacja wewnętrzna w kraju jest już ustabilizowana i można powrócić do normalnego życia. Zdecydowano się na wydanie prawa przyspieszającego parcelację w myśl założeń reformy rolnej, a także dokładniej przyjrzeć majątkom obywateli pozyskanym w wyniku działań wojennych, w celu konfiskaty tych zdobytych dzięki współpracy z okupantem. Natomiast majątek uzyskany w sposób uczciwy miał być odpowiednio opodatkowany, a pozyskane środki miały posłużyć jako baza finansowa do wypłaty rent dla wdów i sierot wojennych. Większość zaproponowanych rozwiązań została niemal natychmiast oprotestowana przez opozycję, jednak największe protesty wzbudziły: kolejny projekt reformy rolnej autorstwa działacza koalicyjnej Partii Chłopskiej — I. Mihalache oraz zapowiadany już w *exposé* premiera projekt rozwiązania żandarmerii podległej ministerstwu wojny i zastąpienia jej służbą podległą MSW, co miało sprowadzać się do większej kontroli rządowej na tą służbą. Drugie prawo zaproponowane przez dr. Lupu również miało szerokie podłoże społeczne, chodziło w nim o regulację kwestii wynajmu, co miało ustabilizować sytuację na rynku mieszkaniowym, istotną w perspektywie napływu do miast nowych mieszkańców wraz z rozwojem procesu industrializacji kraju. Generalnie zachęcało ono do wynajmu posiadanego nadmetrażu poprzez nałożenie specjalnego podatku na nadwyżki mieszkaniowe⁴¹.

Rozpatrując przyczyny klęski misji rządu PNR, można przede wszystkim wskazać na fakt, że był to gabinet koalicyjny stanowiący przez to nową jakość w życiu politycznym Rumunii, gdzie do współpracy zostały zmuszone partie reprezentujące różne orientacje polityczne, co w sposób naturalny skutkowało brakiem jednności i tendencjami odśrodkowymi w rządzie. Kluczowy wydaje się brak porozumienia z Ligą Ludu gen. Averescu, która zaraz po wykluczeniu jej lidera z rządu zaczęła organizować manifestacje ukazujące niezdolność rządu do skutecznego sprawowania władzy. Stabilności politycznej z pewnością nie sprzyjała także długa nieobecność premiera w kraju, który musiał negocjować w Paryżu istotny dla Rumunii pokój z Węgrami,

³⁹ N. Iorga, *Supt trei Regi...*, s. 286.

⁴⁰ I. Mamina, *op. cit.*, s. 325.

⁴¹ M. Muşat, I. Ardeleanu, *op. cit.*, s. 163.

ponadto Vaide Voievoda obciążało w oczach opinii publicznej także podpisanie niezbyt korzystnego traktatu pokojowego z Austrią. Wszystkie te czynniki nawarstwiły się, tworząc swego rodzaju masę krytyczną, po przekroczeniu której rząd musiał upaść. Dodatkowo dołączył się tu konflikt w łonie samej partii rządzącej, którą opuścił znany poeta Octavian Goga, twierdzący, że po spełnieniu głównego postulatu PNR, jakim było powstanie Wielkiej Rumunii, utraciła ona rację bytu, a jej członkowie powinni poszukać sobie nowego miejsca na arenie politycznej⁴².

Ważnym elementem codziennego życia parlamentarzystów było także zabezpieczenie materialne ich egzystencji i działalności politycznej. Nowe warunki ekonomiczne, a zwłaszcza inflacja, będące konsekwencją wielkiej wojny, wymusiły na parlamencie wprowadzenie nowych stawek diet poselskich. Poprzednie zapisy odzwierciedlały inne realia polityczne i ekonomiczne, pochodziły bowiem jeszcze z czasów reformy wyborczej z 1884 r. W nowych warunkach deputowani mieli otrzymywać w czasie sesji parlamentu dietę dzienną w wysokości 160 lei. W okresie pozasesyjnym każdy z członków parlamentu otrzymywał 2000 lei miesięcznie: połowę sumy jako pensję właściwą i drugą połowę wypłacaną w charakterze dodatku drożyznianego⁴³. Każda nieobecność na obradach parlamentu skutkowałą utratą diet dziennych. Parlamentarzyści otrzymali też prawo do darmowego korzystania z rumuńskiej sieci komunikacyjnej. Istotnym zapisem ustawy ukazującym ówczesną pozycję polityczną i reprezentacyjną przewodniczących obu izb było przyznanie im prawa do jednakowego poziomu wydatków reprezentacyjnych z premierem kraju.

V. KONKLUZJA

Dla wszystkich stało się jasne, że wraz z powierzeniem stanowiska premiera bohaterowi I wojny światowej w najbliższym czasie w Rumunii odbędą się wybory parlamentarne, bowiem Liga Ludowa, nawet wraz z PNL nie dysponowały odpowiednią liczbą miejsc w parlamencie, aby mieć komfort sprawowania władzy. Spodziewając się rychłego rozpisania nowej elekcji, a także mając w pamięci niepowodzenie w poprzednich wyborach, Ion I.C. Brătianu zdecydował się na zmianę wizerunku PNL. Ów swoisty *face lifting* był koniecznością, z której liderzy liberałów zdawali sobie sprawę, bowiem alternatywą była marginalizacja znaczenia partii. W ramach nowego programu działania rozpoczęto intensywną akcję zakładania organizacji partyjnych na wsiach i w małych miasteczkach, czyli na terenach do tej pory zaniedbanych pod względem organizacyjnym przez PNL⁴⁴. Szczególnie istotne

⁴² E. Marcinkowska, *Iuliu Maniu (1873–1953) — rumuński lider narodowo-chłopski*, „Roczniki Dziejów Ruchu Ludowego” 2008, nr 35, s. 315

⁴³ Arhive Istorice Centrale București, Președinta Consiliului de Miniștri, 26/1919, f. 1.

⁴⁴ Dotąd nie było takiej konieczności, gdyż liczba mandatów do zdobycia na wsi była niewielka, ponadto uprzedni system głosowania ułatwiał manipulację wynikami. Istotnym elementem zmuszającym PNL do rozpoczęcia działalności na wsi było powstanie PT, czyli partii kierującej swą ofertą do obszarów wiejskich. Oznaczało to, że o mandaty na prowincji dotąd właściwie bezdyskusyjnie przypadające stronie rządowej obecnie trzeba będzie walczyć.

dla ewentualnego sukcesu miało być zbudowanie struktur partyjnych na terenach świeżo przyłączonych do Rumunii, gdzie PNL dotąd właściwie nie była obecna, co wyraźnie ukazały wybory z 1919 r. Przyjmując wspomnianą nową taktykę, liberałowie wkraczali na nieznyany sobie teren, dotąd raczej opanowany przez zwolenników PNR (Siedmiogród) czy Ligi Ludu (Stare Królestwo). Działalność PNL była jednak o tyle ułatwiona, że dysponowała odpowiednimi środkami finansowymi, co dawało jej znaczną przewagę nad konkurentami. Zostało to jednak właściwie wykorzystane dopiero w późniejszym czasie. W latach 1918–1919, kiedy w polityce dominowały partie regionalne, w ich programach politycznych również dominowały podobne akcenty. Jednak na przełomie 1919 i 1920 r. sytuacja zaczęła się diametralnie zmieniać. Najważniejszym powodem takiego stanu rzeczy była rosnąca popularność generała A. Averescu, którego sława wojenna predestynowała do poszukiwania poparcia w całym kraju. W tej sytuacji oczywiste było, że pozostałe partie polityczne będą musiały się do tego stanu rzeczy szybko dostosować. Alternatywą dla nich było jedynie popadnięcie w niebyt, co zresztą spotkało obie partie konserwatywne niepotrafiące się przebić ze swoim programem do wyborców poza Starym Królestwem.

Rok 1918 i zakończenie wielkiej wojny oznaczały diametralne zmiany dla parlamentu rumuńskiego. Pierwszą i najbardziej widoczną zmianą były plany wprowadzenia równego prawa wyborczego, zapowiedzianego jeszcze w 1914 r., jednak z uwagi na ogólną sytuację geopolityczną nie zostały one zrealizowane. Kolejnym istotnym elementem potencjalnie mogącym prowadzić do zmiany nawet kultury politycznej było przyłączenie do Starego Królestwa obszarów Siedmiogrodu, Banatu, Bukowiny i Besarabii. W większości z nich rumuńscy politycy funkcjonowali w ramach różnych systemów parlamentarnych, natomiast niewątpliwie łączyło ich jedno — nigdzie nie sprawowali władzy i pozostali w opozycji do bloku rządowego: węgierskiego, austriackiego czy rosyjskiego. Stąd też oczekiwania, jakie czasem formułowano wobec tej nowej „tkanki” w rumuńskim życiu politycznym, związane wręcz z nadzieją na odnowienie rumuńskiej klasy politycznej, były przesadzone i formułowane na wyrost. Nowi (dla układu rumuńskiego) politycy nie mieli odpowiedniego doświadczenia w sprawowaniu władzy. Doprowadziło to niemal natychmiast do walk wewnątrzpartyjnych i kolejnych, przyspieszonych wyborów. Parlament wyłoniony w 1919 r. (w wyborach otwierających) był dla Rumunii *novum*, także z innego powodu — po raz pierwszy od momentu uzyskania niepodległości (1878 r.) krajem miał zarządzać gabinet koalicyjny, reprezentujący wszystkie części zjednoczonego kraju. W rumuńskim systemie politycznym było to anomalią, która szybko została skorygowana w kolejnych wyborach w 1920 r. Po wyborach został utworzony tradycyjny dla Rumunii rząd większościowy gen. A. Averescu, którego partia, korzystając ze sławy wojennej swego przywódcy, jako pierwsza zdołała rozbudować swoje struktury na skalę ogólnokrajową. Dzięki temu Averescu mógł przekonać króla Ferdynanda do powierzenia mu misji stworzenia rządu w 1920 r. i poprowadzić swą partię do zwycięstwa w wyborach.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA

Arhive Istorice Centrale București, Președința Consiliului de Miniștri, 1919/26.

PIŚMIENNICTWO

- Dragoescu A., *Istoria Transilvaniei*, t. IV, Cluj-Napoca 1997, <<https://profudeisto.wikispaces.com/file/view/v2c4.pdf>>.
- Dubicki A., *Działalność Nicolae Titulescu na rzecz rozwiązania sporu rumuńsko-węgierskiego w kwestii optantów*, [w:] *Współcześni historycy polscy o Rumunii*, red. T. Dubicki, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2009.
- Dubicki A., *Kampania letnia na froncie rumuńskim w 1917 roku*, Inforteditions, Zabrze 2010.
- Hitchins K., *Ion I.C. Brătianu*, Haus Publishing, London 2011.
- Hrenciuc D., *Integrarea polonezilor bucovineni în Regatul României Mari. Perspectiva Național-Liberală (1918–1928)*, [w:] *Rumuni i Polacy w Europie. Historia i dzień dzisiejszy*, red. S. Iachimovschi, E. Wieruszewska, Związek Polaków w Rumunii, Suceava 2006.
- Iorga N., *Discursuri parlamentare*, t. II, București 1940.
- Iorga N., *Memorii*, t. 2, Editura Națională S. Ciornei Editura Pro, București [b.r.w].
- Iorga N., *Supt trei regi. Istorie a unei lupte pentru un ideal moral și național*, Editura Pro, București 1999.
- Mamina I., *Monarhia constituțională în Romania. Enciclopedie politica 1866–1938*, Editura Enciclopedică, București 2000.
- Marcinkowska E., *Iuliu Maniu (1873–1953) — rumuński lider narodowo-chłopski*, „Roczniki Dziejów Ruchu Ludowego” 2008, nr 35.
- Mușat M., Ardeleanu I., *Viața politică în România 1918–1921*, Editura Politică, București 1976.
- Nedelea M., *Prim miniștri României Mari*, [b.m.w.] 1991.
- Nohlen D.A., *Prawo wyborcze i system partyjny. O teorii systemów wyborczych*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2004.
- Radu S., *Modernizarea sistemului electoral din România*, Institutul European, Iași 2005.
- Rădulescu-Zoner Ș. et al., *Istoria Partidului Național Liberal*, Editura Bic All, București 2000.
- România în anii primului război mondial*, t. I, II, Editura Militară, București 1987.
- Sbârna Gh., *Partidele politice din România 1918–1940. Programe și orientării doctrinale*, Editura Sylvi, București 2001.
- Scurtu I., Stănescu-Stanciu Th., Scurtu G.M., *Istoria Românilor între anii 1918–1940*, <<http://ebooks.unibuc.ro/istorie/istorie1918-1940/1-3.htm>>.
- Stan C.I., *Regele Ferdinand I „Întregitorul”*, Editura Paideia, București 2003.
- Starzyński S., *Nowa ustawa wyborcza*, „Przegląd Prawa i Administracji. Rozprawy i Zapiski Literackie” 1907, nr XXXII.
- Słownik biograficzny Europy Środkowo-Wschodniej XX wieku*, red. W. Roszkowski i J. Kofmann, Oficyna Wydawnicza Rytm, Warszawa 2004, hasła: Iuliu Maniu, Alexandru Vaida Voievod, Vasile Goldiș, Aurel Vlad.
- Țiu I., *Controversă/A vrut Iuliu Maniu autonomia Ardealului?* <<http://www.jurnalul.ro/special/controversa-a-vrut-iuliu-maniu-autonomia-ardealului-139672.htm>>.
- Turdeanu E., *Modern Romania. The achievement of national unity 1914–1920*, American Romanian Academy, Los Angeles 1988.
- Țurlea P., *Nicolae Iorga în viața politică a României*, Editura Enciclopedică, București 1991.
- Wędkiewicz S., *Rumunja po wojnie*, Gebethner i Wolff, Warszawa 1923.